

HASAN el-BASRÎ'NİN SÜNNET ANLAYIŞI (KADER RİSÂLESİ ÜZERİNDEN)

Âdem aleyhisselamdan son nebîye kadar hepsine Kitap ve Hikmet verilmiştir. Bunlar birbirini tasdik eden ve hemen hemen aynı içeriğe sahip olan kitaplardır.

Bu yazımızda tabiîn döneminin önde gelen âlimlerinden olan Hasan el-Basrî'nin (h.21-110) Kader Risalesi adlı eserini şu iki açıdan tetkik etmeye çalışacağız;¹

- 1) Hasan el-Basrî'nin sünnet anlayışı,
- 2) Hasan el-Basrî'nin Nebi ve Resul kavramlarını kullanma biçimi.

Böylece hem Hasan el-Basrî'nin şahsında tabiîn dönemi âlimlerinin sünnet anlayışını görmüş hem de bu kavramın sonraki dönemlerde nasıl ve neden değişime uğradığını anlamış olacağız. Bu vesile ile Nebi ve Resul kavramlarının –sonraki dönemlerde– nasıl gölgelendiğini ve dolayısıyla bu sürecin birbiri ile nasıl paralellik arz ettiğini de müşahade edeceğiz.

Hasan el-Basrî, Kader Risalesi'ni hicri 75-86 yılları arasında halifelik yapan Abdülmelik bin Mervan'ın kendisine gönderdiği bir mektuba cevap olarak yaz-

mıştır.² İslam tedvin tarihinin ilk yazılı eserlerinden biri olan ve bugün tek nüshası İstanbul'da bulunan bu risale,³ bizlere, Hasan el-Basrî'nin şahsında ilk neslin öncü şahsiyetlerinin nasıl bir sünnet anlayışına sahip olduğunu, daha doğrusu, vahyin inşa ettiği bir aklın nasıl işlediğini açık ve net biçimde göstermektedir.⁴

Müellifi ve özellikle de ait olduğu dönem dikkate alındığı zaman bu risalenin bizim için ne kadar büyük bir hazine değerinde olduğu tartışılmayacak kadar açık olan bir husustur. Çünkü bu risale tedvin-tedeyyun döneminin başına aittir. Ama asıl önemlisi günümüze intikal eden resmi görüşlere aykırı ve fakat Kur'an ile mutabık görüşler ihtiva etmektedir. Çünkü bugün bize intikal eden dinî görüşlerin önemli bir bölümü Emevî/Abbâsî döneminde kurumsallaşan resmî görüşlerdir. Zaten bu resmî görüşlerin intikali sağlanmış ama aksi görüşleri ihtiva eden eserler sistematik olarak imha edilmiştir.⁵ Bu bakımdan hicri 1. Asır gibi oldukça erken bir döneme ait ona ve de Kur'an'la birebir mutabık bulunan bu risalenin bize ulaşabilmiş olması Allah'ın bir lütfu olmalıdır.

Bu risale, halifenin mektubu ile birlikte toplam 7 sayfa-

1 Tek nüshası Süleymaniye kütüphanesinde bulunan bu risale önce H.Ritter tarafından 1933'te Almanya'da -Der İslam, XXI 1933,s. 67-83 dergisinde-, ardından Muhammed Amâre tarafından Kahire'de ve Mâcid Fahrî tarafından da Beyrut'ta yayımlandı. Ritter'in neşri 1954'te Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nden Lütfi Doğan ve Yaşar Kutluay tarafından Türkçe'ye çevrildi (AÜİFD, III/3-4 1954, s. 75-84). (Süleyman Uludağ, T.D.V. İslam Ansiklopedisi, HASAN-I BASRÎ mad. İstanbul 1997, c. 16 s. 292). Daha sonra Mustafa İslamoğlu tarafından risalenin tercüme ve şerhi de yapıldı (Hasan el-Basrî'nin Kader Risalesi ve Şerhi, Düşün y. İstanbul, 2012). Çalışmamızı yaparken daha önceki bu tercümelere özellikle de bahsedilen bu son çalışmadan ciddi oranda istifade ettik. Ama bu tercümelelerin tümünde konumuzla alakalı olan Nebi ve Resul ifadeleri "peygamber" şeklinde çevrildiği (nebi-resul farkına dikkat edilmediği) için daha çok risalenin aslını dikkate aldık. Bu vesile ile Hasan el-Basrî'nin hazine değerindeki bu kıymetli eserini bir kez de biz tetkik etmiş olduk.

2 İslamoğlu, age, s.11

3 İstanbul Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Fazıl Ahmet Paşa Koleksiyonu (297.4/0001589-039)

4 İslamoğlu, age, s.13

5 Bu konuda, bu makalemizin devamı niteliğinde müstakil bir çalışmamız daha olacaktır.

dır. Hasan el-Basrî'ye ait olan bölümler ise toplam 5,5 sayfadır (1. Sayfada 9 satır, 2, 3, 4, 5 ve 6. Sayfalarda 35 satır, 7. Sayfada ise 6 satır olmak üzere toplam 186 satır). Hasan el-Basrî, bu 5,5 sayfalık risalesinde yüzden fazla ayet nakletmiştir (90 yerde 105 ayet). Yani sayfa başına ortalama 16-17 ayet naklederek adeta kendisini değil ayetleri konuşturmuştur. Yaptığı tüm yorumlarını bu ayetlere dayandırmıştır. Ve en önemlisi ayet haricinde hiçbir rivayet nakletmemiştir.

Onun bu yaklaşımı –risalesi incelenince de anlaşılacağı üzere- Allah'ın Kitabı ile Resulün sünnetini ayırt etmemesinden yani sünneti Kur'an olarak algılamasından kaynaklanıyordu. O, sünnet deyince Kur'an'ı, Kur'an deyince sünneti kast ediyordu. Yani "Kur'an ve Sünnet" değil "Kur'an/Sünnet" algısına sahipti. Ve dahi ashabin yaklaşımının da böyle olduğunu söylüyordu. Şimdi bu hususu onun risalesinden konu ile ilgili bazı cümleleri birlikte okuyarak bizzat müşahede edelim;

Önce halife Abdülmelik bin Mervan'ın ona ne yazdığını görelim. Halife Abdülmelik bin Mervan, Hasan el-Basrî'nin kader konusundaki görüşlerini kast ederek ona şöyle soruyor;

"Sözün özü; Mü'minlerin Emiri, senden gelen bu görüşü reddetti/bu söze inanmadı. Derhal bu görüşünü ve bu işte neye dayandığını yaz! Bu görüşü Allah Resul'ünün (as) ashabından gelen bir rivayetten mi aldın, yoksa kendi re'yince mi bu görüşe vardın, yoksa Kur'an'ın tasdik ettiği bir hükme mi ulaştın?"

Bunun üzerine Hasan el-Basrî de halifeye şöyle cevap veriyor;

"... Allah seni ıslah etsin ey Mü'minlerin Emiri! Doğrusu biz, Allah'ın emri ile emel eden, hikmetini gözeten ve Resulullah'ın (s.l.a.m. ve âlihi) sünnetine tabi olan selefeye yetiştik.⁶ Onlar, hakkı inkâr etmez ve batılı da hak göstermezlerdi, Rabbin kendi nefesine isnad ettiğinden başka bir şeyi Rabbe nispet etmez ve Allah'ın kullarına karşı Kitabında gösterdiği delillerden başka delil getirmezlerdi."⁷

Görüldüğü üzere Hasan el-Basrî, **'Biz Allah'ın emri ile emel eden, O'nun hikmetini gözeten ve Resulullah'ın sünnetine tabi olan selefeye –yani ashaba- yetiştik'** diyor. Ve ardından da onları **'hakkı inkâr etmez, batılı hak göstermez, Rabbin kendi nefesine isnad ettiğinden başka bir şeyi Rabbe nispet etmez ve Allah'ın kullarına karşı Kitabında gösterdiği delillerden başka delil getirmezlerdi'** şeklinde tanımlıyor.

Yani **'onlar Resulün sünnetine tabi olurlardı'** dediği as-hap için **'onlar Allah'ın Kitabından başka delil getirmezlerdi'** de diyor. Dolayısıyla Resulün sünnetine tabi olmayı/sünneti, Kitap haricinden bir şey olarak değil tam aksine tümüyle Kitaba dayanmak, daha doğrusu Kitaptan başka bir delile dayanmamak olarak tarif ediyor. Ve bu tarifi de –biz onlara yetiştik dediği- ashabin davranışı üzerinden örnekendiriyor.

6 Risale, s.1, satır 6

7 Risale, s.1, satır 7

Demek ki Hasan el-Basrî'nin şahsında ilk neslin sünnet anlayışı böyle idi. Yani Resulün sünnetine tabi olmak, Allah'ın Kitabına dayanmak ve Kitaptan başka bir delile dayanmamaktı. "Kitap ve Sünnet" diye iki farklı algı değil "Kitap/Sünnet" şeklinde tek bir algı vardı. Çünkü Resulün sünneti ile kast edilen Allah'ın Kitabı idi. Veya sünnet ile Kitap eş anlamlı kullanılırdı. Zira bu kitabı getiren Resuldü. Resul denilince getirdiği Kitap, Kitap denilince de onu getiren Resul algılanırdı. 'Muhammed ne söylüyor?' sorusu 'Muhammedin getirdiği ayetler ne söylüyor?' manasına gelirdi. İfade edilsin veya edilmesin, 'Muhammed ne söylüyor?' sorusu ile kast edilen şey Muhammed as'ın Resul olarak getirdiği/söylediği sözler yani onun Allah'tan getirdiği ayetlerdi.⁸

İlk neslin sünneti Kur'an ile eşitleyen bu sahih sünnet anlayışı ile sonraki nesillerin sünneti Kur'an harici rivayetlere indirgeyen klasik sünnet anlayışı arasında muazzam bir farkın bulunduğu açıktır. Bu radikal de-

ğişim (tahrif!) nasıl meydana geldi? Bu süreçte hangi faktörler rol oynadı? Bunun ipuçlarını Abdülmelik bin Mervan'ın dönemin halifesi olarak Hasan el-Basrî'ye gönderdiği bu tehditkâr mektubunda bile görmek mümkündür. Ama biz bu konunun detaylarını başka bir yazıya erteliyor ve tekrar konumuza (Hasan el-Basrî'nin risalesine) dönüyoruz;⁹ O şöyle diyor;

"Seleften hiç kimse bu sözü inkâr etmemiş ve bu konuda münakaşaya girmemişti. Onların hepsi bu konuda tek bir fikir üzerinde müttefiktiler. (Ama şimdi) Biz kalkıp da bu görüşü ortaya atmışsak, bu ancak, insanların Allah'ın insanın zatına kulluğa asla mani olmayacağı gerçeğini inkâr etmeye başlamaları, saptırıcı hezeyanlara ve büyük günahlara yönelip, Allah'ın Kitabını tahrif etmeleri yüzündendir.¹⁰ Oysaki Allah'ın dini kuruntuya göre değildir. Yüce Allah şöyle buyurmuştur: Bu iş ne sizin kuruntunuza göre ne de kitap ehlinin kuruntusuna göre olur; her kim kötülük işlerse, onunla cezalandırılır. (Nisâ 4/123) Allah'ın Kitabından bir delile dayanmayan her görüş bir sapmadır.¹¹ Allah şöyle buyurdu: Haydi eğer doğru sözlüyseniz, getirin delinizi. (Kasas 28/75) Yani, keyfinize göre uydurup Allah'a nispet ettiğiniz konularda: Sonunda onlar bilecekler ki, hakikat Allah katındadır. Ve uydurup da Allah'a isnat

8 Aslında bugün bizim Nebi-Resul farkı nedeni ile Kur'an'dan öğrendiğimiz bu hususu, klasik siyer bilgisinden ve hatta bu siyer bilgisini sinemaya aktaran filmlerde bile görebiliriz. Bunun için sadece Çağrı filminin bazı sahnelerine bakmak dahi yeterlidir. Örnek olarak; <https://www.youtube.com/watch?v=YdGX5FUzhs>

9 Bu mektup hicri 75-86 yılları arasında yani hadislerin tedvinine yaklaşık 20 yıl varken yazıldı. Çünkü resmi hadis tedvin çalışmaları Emevî halifesi Ömer bin Abdülaziz döneminde (h.99-101) başladı. Yani bu risale yazıldığı zaman Emevî sultanlarının tedvin-tedeyyun sürecine etkileri henüz yeni başlıyordu. Ama bu süreç hadislerin tedvin sürecinde daha da belirgin hale geldi. Emevî döneminde başlayan ve Abbâsî dönemindeki Mihne/karşı Mihne olayları ile hızlanarak Selçuklu dönemine kadar devam eden bu sürecin sonunda, günümüze kadar intikal eden resmî/hâkim bir din anlayışı ortaya çıktı. Mihne olayları sonrasında başta Mu'tezilî alimler olmak üzere bu anlayışa aykırı tezlere sahip tüm alimler sürgün edilirken eserleri de sistematik olarak imha edildi. Oysa Mu'tezilî alimlerin çoğu ya bir Kur'an tefsiri ya da Kur'an ilimleriyle ilgili bir kitap yazmıştı. Ama isimleri İbn Nedîm'in el-Fihrist'i ile (İbn Nedîm, el-Fihrist, s. 201-222) diğer tarih kitaplarında yer alan bu yüzlerce eser ne yazık ki bugün bizlere ulaşamadı. Çünkü imha edildiler. Örnek olması kabilinden, sadece Mustafa Bilgin'in doktora tezinde listelenen Hicri 1, 2, 3, 4, 5 ve 6. asırdaki Mutezilî müfessir sayısı -sırasıyla- 4, 15, 25, 17, 4'tür (toplam 66 müfessir). Ama bunların içinde bize intikal eden sadece h.6 asra yani son döneme ait olan Zemahşerî'nin el-Keşşaf adlı eseri oldu. Bunun haricindeki hiçbir eser bize ulaşamadı (bu konuda daha detaylı bilgiler için bkz: Mustafa Bilgin, Tefsirde Mu'tezile Ekolü, basılmamış doktora tezi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tefsir-Hadis Anabilim Dalı, Bursa, 1991; Mehmet Azimli, İslam'ın Özgürlükçü Yorumunun (Mutezile) İktidarla İmtihani, İslamî Yorum Dergisi (e-dergi), 2011; Mustafa Öztürk, Kur'an'ın Mu'tezilî yorumu, Ankara, 2014, s.10-25; Hüseyin Hansu, İslam düşüncesinin öncü okulu: Mu'tezile, Bilge Adamlar Dergisi, 2008, Sayı:19-20).

10 Risale, s.2, satır 3

11 Risale, s.2, satır 4

ettikleri şeyler, onların gözü önünden kaybolacaklardır. (Kasas 28/75)

Görüldüğü üzere Hasan el-Basrî burada da çok net olarak **Allah'ın Kitabına dayanmayan her görüşü bir sapma olarak niteliyor.** O, Kitabî bir delile dayanmayan tüm görüşleri hezeyan olarak nitelediği gibi bu görüşleri dile getirenleri de 'onlar Allah'ın Kitabını tahrif ettiler' ifadesi ile Kur'an'ı tahrif etmekle suçluyor. O'nun Kitabın tahrifi konusundaki bu görüşünün de 'Kur'an'ın tahrif edilmediği/edilemeyeceği' şeklindeki hâkim anlayıştan farklı olduğu görülmektedir. Zira geleneksel görüşe göre Kur'an tahrif edilemez. Çünkü –gelenekte– Kitabın tahrifi ile kast edilen/analaşılan lafızların tahrifidir. Kur'an'ın lafzı elbette ki korunmuş ve tahrif edilmemiştir. Edilemez de (Hicr 15/9) Ama Hasan el-Basrî, Kitabın, Kitaba dayanmayan yorumlarla tahrif edildiğini söylemiştir. Onun yaşadığı dönemde yani Kur'an'ın nüzulünden kısa bir süre sonrasına tekabül eden hicri ilk asırda bile böyle bir tahrif yapılabilmiş ise sonraki dönemlerde yapılan tahrifin boyutlarını tahmin etmek güç olmasa gerektir!

Hasan el-Basrî, risalesinde sürekli olarak ayetlerden deliller getirdiği gibi muhatabı olan halifeyi de şu cümleleri ile sürekli olarak Allah'ın Kitabına davet ediyor;

*Artık ey Mü'minlerin Emîri, Allah'ın kaza ve hükmünü bilmeyenlerin hevaî düşüncelerini bırak da, sana okunan Kitabı anlamaya çalış.*¹² **Allah buyurdu ki: İşte yasa budur: Allah bir topluma bahsettiği nimeti, o toplum kendilerinde olanı değiştirmedikçe asla değiştirmez.** (Enfâl 8/53)

*"İşte bu, ey Mü'minlerin Emîri, Allah'ın konuştuğu kitabdır; Allah'tan daha güzel sözlü kim olabilir. ..."*¹³

*"Ve ey Mü'minlerin Emîri, sakın Allah'ın kitabına tepeden bakma, onun çizgisine gel, onu olmayacak şekilde te'vil ederek tahrif etme! ..."*¹⁴

Allah'ın Kitabı karanlığa nazaran nur, ölüme nazaran ha-

12 Risale, s.2, satır 6,7

13 Risale, s.2, satır 16

14 Risale, s.2, satır 20,21

yattır. Allah kulları için Kitaplar ve Resullerden başka delil bırakmamıştır. Ta ki: Helak olacak olan bir delil ile helak olsun, yaşayacak olan da bir delil ile yaşasın. (Enfâl 8/42).¹⁵

Görüldüğü üzere o delillerini daima Kitaptan getirmiş ve muhatabını da daima Kitaba davet etmiştir. Peki o bu son paragrafta geçen "Kitaplar ve Resuller" ifadesi ile neyi kast etmiş olabilir? Acaba ona göre Resul Kitaptan farklı bir delil mi idi? Eğer öyleyse neden daima Kitaptan delil getirdi de hiç Resulden delil getirmediydi?!

O'nun buraya kadar özetlemeye çalıştığımız Kader Risalesi'ndeki tüm sözleri –ve daha da önemlisi sergilediği tavır– bütüncül olarak incelendiğinde de açıkça görüleceği üzere, Hasan el-Basrî, Kitap ve Resul ifadesi ile asla iki farklı otoriteyi/delili kast etmiyordu. Çünkü o;

1)Ashabın, Allah'ın Kitabından başka bir delil getirmediğini, 2)Allah'ın Kitabına dayanmayan her görüşün sapkınlık olduğunu söylemiş ve 3)kendisi de 5,5 sayfalık risalesinde tüm delillerini kitaptan getirmişti.

15 Risale, s.2, satır 26,27

4) Ve bu risalesinde yüzden fazla kitaptan delil getirdiği halde başka bir delil (rivayet/hadis) getirmemişti.
5)Ve en önemlisi - 'onlar Resulün sünnetine tabi oluyorlardı' dediği- ashabın da böyle yaptığını söylemişti. Kısaca o Resulün sünnetine tabi olmayı yalnızca Kitabî delillere dayanmak (ve hatta başka delillere dayanmamak) olarak tarif etmişti.

Sünneti böyle tarif eden ve böyle davranan biri 'Allah kulları için Kitaplar ve Resullerden başka delil bırakmamıştır' ifadesi ile Resulü Kitaptan başka -ilave- bir delil olarak algılamış olabilir mi? Bu mümkün değildir. Çünkü aksi bir kabul onun adına büyük bir çelişki olurdu. O halde Hasan el-Basrî neden risalesinde Kitap ve Resul ifadesini kullanıyor?

Bunun cevabını risalenin ilk cümlelerinden itibaren bulmak mümkündür. Çünkü o -birazdan kendi cümlelerinden de örneklerle gösterileceği üzere- Resul ve Nebi ifadelerini tıpkı Kur'an gibi bağlamına uygun biçimde kullanıyordu. Yani o Kitap ve Resul ifadelerini de bu bağlamda kullanmıştı. Ama bunun fark edilebilmesi için elbette ki önce -Hasan el-Basrî gibi- Kur'an'daki Nebi-Resul farkını görmek/algılamak gerekirdi.

Yani Hasan el-Basrî, Resulün sünneti ifadesi ile Allah'ın Kitabını kast ettiği (iki farklı şeyi kast etmediği) gibi Kitap ve Resul ifadesi ile de iki farklı şeyi kast ediyor değildi. O'nun "Kitap ve Resul" ifadeleri Kur'an'daki "Allah ve Resul" veya "Allah ve Ayetleri"(9/65) ifadelerine benziyordu. Nitekim onun risaledeki şu ifadeleri de bu hususu teyit ediyor;

"Eğer iş onların yorumladığı gibi olsaydı, (Allah'ın) Kitaplarının ve Resullerinin hiçbir manası kalmazdı. Ve Resullerinin kavimlerini takvaya davet etmeleri ve iyiliğe teşvik etmeleri hiçbir mana ifade etmez ve -bu davetin onlara- bir yararı da olmazdı. Fakat işin doğrusu, onların düşündüğünden başkadır."¹⁶

Görüldüğü üzere o burada da Allah'ın Kitapları ve Resullerinden bahsetmekte ama bunu Kitap ve Resul şeklinde iki farklı otoriteyi/delili ifade kastı ile yapma-

16 Risale, s.4, satır 16,17

maktadır. Çünkü cümlenin devamında 'daveti yapan Resuller' ifadesi ile delili tekleştirmektedir. Yani Kitap ile onu getiren/tebliğ eden Resulü, Resul ile de onun getirdiği Kitabı, dolayısıyla Kitap ile Resulü, Resul ile de Kitabı kast etmektedir.

Eğer o '*Allah kulları için Kitaplar ve Resullerden başka delil bırakmamıştır*' ifadesi ile biri Kitabın sözleri (ayetler) diğeri de Resulün sözleri (hadisler) olmak üzere iki farklı delili kast etmiş olsa idi, herkesten önce başta bizzat kendisi Resulü yok saymış/reddetmiş duruma düşmüş olacaktı! Çünkü o risalesinde yüzden fazla ayet naklederek tüm delillerini Kitaptan getirmiş olduğu halde Resulden tek bir tane dahi delil (hadis?) nakletmemiş olacaktı.¹⁷ Hatta '*onlar sadece Kitaba dayanıyordu, Kitaptan başka bir delil getirmiyordu*' dediği ashab için de aynı nitelemeyi yapmış, yani ashabi, Resulü yok sayan bir tavır içinde göstermiş olacaktı. Oysa o '*Kitaptan başka bir delil getirmezlerdi*' şeklinde tavsif ettiği ashab için, '*onlar Resulün sünnetine tabi oluyorlardı*' diyor. O'nun ashabi tarif eden asıl ifadesi budur. Zira o bu ifade ile ashabi '*efradını cami, ağyarını mani*' bir şekilde tavsif etmiştir. Çünkü bu ifade ashabin sünnete tabi olmak için ne yaptığını da ne yapmadığını da bildirmektedir.

Dolayısıyla onun Kitap ve Resul ifadesi ile kast ettiği, Resulün getirdiği Kitaptır. Aksi bir kabul hem kendisini hem de ashabi Resulü yok sayan bir konuma düşürmüş olur ki bunun akla ziyan bir durum olduğu açıktır.

Risale'deki Nebi ve Resul İfadeleri

Şimdi Hasan el-Basrî'nin Nebi ve Resul ifadelerini risalesinde –tıpkı Kur'an gibi- nasıl bağlamına uygun biçimde kullandığını birlikte görelim. Ama bunun için önce Kur'an'ın Nebi ve Resul kelimelerine yüklediği

¹⁷ Hakikatte ise o nebi-resul farkı nedeniyle tüm delillerini Resulden getirmiş oldu. Çünkü o nebi-resul farkına vakıftı. Ve bu kelimeleri bağlamına uygun biçimde kullanıyordu. Nebi-Resul farkına vakıf olamayanlar Kur'an'daki Allah ve Resul ifadelerini iki farklı otorite şeklinde algıladıkları gibi elbette ki Hasan el-Basrî'nin Kitap ve Resul ifadelerini de böyle algılayacaklardır. Çünkü Hasan el-Basrî nebi-resul farkına vakıftı ve bu kelimeleri tıpkı Kur'an gibi bağlamına uygun biçimde kullanıyordu.

vasıfları (nebi-resul farkını) kısaca özetleyelim ki Hasan el-Basrî'nin bu kelimeleri bu bağlama uygun biçimde kullanıp kullanmadığını anlayabilelim:

Kur'an'a göre tüm Nebîler Kitap almış ve aldıkları bu Kitabı Resul/Elçi olarak tebliğ etmişlerdir. Bu bakımdan tüm Nebîler, Nebî-Resuldür. Nebîlik onların unvanı, Resullük ise görevleridir. Kur'an, vahyi/kitabı tebliğ ederken onları Resul olarak niteler. Resuller asla hata yapmazlar. Ama onlar kitabı tebliğ etmedikleri hallerde –Nebî olarak– hata yapabilirler. Nitekim onların Kuranda zikredilen bazı hataları nedeniyle 'Ey Nebî/Nebî' hitabı ile ikaz edildikleri ayetlerle sabittir. Ama onlar Resul vasfı ile hiç ikaz edilmemişlerdir. Çünkü Resul olarak sadece vahyi/kitabı tebliğ edeler ve bu görevi yaparken de asla hata yapmazlar. Kur'an'ın itaati –Nebî için değil de– Resul için istemesinin hikmeti de budur. Çünkü tebliğ/davet görevi Resule yüklenmiştir.¹⁸

Şimdi Hasan el-Basrî'nin risalesinden Nebî ve Resul kelimeleri geçen cümleleri birlikte inceleyelim. Önce içinde Resul kelimesi bulunan cümlelere bakalım;

"... Allah seni ıslah etsin ey Mü'minlerin Emiri! Doğrusu biz, Allah'ın emrini tutan, hikmetini gözeten, **Resulullah'ın (s.l.a.m. ve âlihi) sünnetini tatbik eden sefeye** yettiğimiz.¹⁹ ...Onlar, Allah'ın kullarına karşı, onun Kitabında getirdiği delillerden başka delil getirmiyorlardı."²⁰

"Allah'ın Kitabı karanlığa nazaran nur, ölüme nazaran hayattır. Allah kulları için **Kitaplar ve Resullerden** başka delil bırakmamıştır. **Ta ki: Helak olacak olan bir delil ile helak olsun, yaşayacak olan da bir delil ile yaşasın.** (Enfâl 8/42)²¹

"Onlar Allah'ın şu sözünü de münakaşa konusu ediyorlar: **(Allah'ın) izni olmasaydı, hiçbir insan imana gelemezdi.** (Yunus 10:100). Ayetteki izin, 'özgür bırakma'dır; kişiyi imanda özgür bırakan, o insana, imana girme gücü vermiş olur. O şöyle buyurdu: **Zira Biz her**

Resulü, Allah'ın izni dâhilinde sadece kendilerine itaat olunsunlar diye gönderdik. (Nisâ 4/64) Kendilerine itaat edilsin diye, önce **Resuller** gönderip sonra kullarını itaatten engellemek Allah'a yakışmaz."²²

"Eğer iş onların yorumladığı gibi olsaydı, **(Allah'ın) Kitaplarının ve Resullerinin hiçbir manası kalmazdı.** Ve Resullerinin kavimlerini takvaya davet etmeleri ve iyiliğe teşvik etmeleri hiçbir mana ifade etmez ve –bu davetin onlara– bir yararı da olmazdı. Fakat işin doğrusu onların düşündüğünden başkadır."²³

"Aynı şekilde Allah, **Allah Resulü** ile sefere çıkmayan münafıkların yol meşakkatini nedeniyle sefere katılmayacaklarını biliyordu."²⁴

"Artık bu görüşü sen de nefesine anlat ey Mü'minlerin Emîri! Asla şöyle deme: "Allah kullarına yasakladığı şeyleri, onlara yine o takdir etmiştir... Onlara önce emretmiş, sonra da emrini yerine getirmelerine mani olmuştur... Onlara kaza ve kader kıldığı şeylere rağmen (onları davet eden) **Resuller** göndermiş, sonra da aşmaları mümkün olmayan engeli aşıp da davete icabet e(deme) diler diye, sonsuza kadar onlara azap etmiştir/edecektir" (asla böyle deme!) Allah, bu tür zalimlerin isnat ettikleri şeylerden beridir, O mutlak yüce eşsiz büyüktür."²⁵

Şimdi de içinde Nebî kelimesi geçen cümlelere bakalım;

Hatta O, De ki: Eğer ben sapmışsam kendi aleyhine sapmış olurum, yok hidayete ermişsem, Rabbimin bana bahsettikleri sayesinde ermiş olurum. (Sebe 34/50) diyerek, hidayeti Zatına, sapmayı ise **Nebisine** atfetmiştir. Ne yani ey Mü'minlerin Emîri, sapmanın **Muhammed'den (s.l.a.m. ve alihi) olabileceğine razı olursun da aynı şeyin bizim için olmasına razı olmaz mısın?**²⁶

Onlar Allah'ın şu kelamını da tartışma konusu yapıyorlar: **Eğer Allah dileseydi, onların hepsini hidayet üzerinde toplardı; şu halde asla cahillerden olma!** (En'âm

18 Bu konuda daha detaylı bilgi için bkz: Zeki BAYRAKTAR, Kur'an ve sünnet ama hangi sünnet, Süleymaniye vakfı yayınları, İstanbul, 2015

19 Risale, s.1, satır 6

20 Risale, s.1, satır 7

21 Risale, s.2, satır 26,27

22 Risale, s.3, satır 28,29

23 Risale, s.4, satır 16,17

24 Risale, s.5, satır 27

25 Risale, s.6, satır 21,23

26 Risale, s.2, satır 17-19

6/35) Bu, müşriklerin İslam'a girmemelerinden dolayı üzüldüğü için, Allah'ın Nebisine ettiği sitemdir. Bu meyan da Allah şöyle buyurdu: **Demek sen kalkıp, -bu kitaba inanmamaları durumunda- onların verdiği tepkiler üzerine kızıp kendini helake sürükleyeceksin.** (Kehf 18/6) Allah Nebisine kudretini haber vermektedir..."²⁷

"Aynı şekilde, onlar böyle düşünmekle şöyle demiş oluyorlar: 'Allah, kendisine helal olan bir şeyi Nebisine haram etmeyi kaza ve kader kıldı, sonra da tuttu kaza ve kader kıldığı bir şeyi yapmasından dolayı onu şu ayetle kınadı: **Ey Nebi! Allah'ın sana helal kıldığını niçin kendine haram kıldın?** (Tahrîm 66/1) Yine, şunu da demiş oluyorlar: 'Allah Nebisine önce (izin verme) işini kaza ve kader kılıp ardından buna izin vermiş, sonra da bundan dolayı onu şu ayetle kınamıştır: **Allah seni affetsin! Niçin onlara izin verdin?** (Tevbe 9/43) **Hata eden Nebilerden hiçbiri, asla hatasını Rabbine nispet etmez, hepsi hatasını mutlaka kendi nefesine nispet eder.**"²⁸

Görüldüğü üzere Hasan el-Basrî, tıpkı Kur'an gibi, tebliği/daveti ve itaati Resule özgülükten yanılmayı ise -Resule değil- Nebiye atfediyor. Ve Kitabın yanında Resulü zikrederken, sünneti de 'Resulullah'ın sünneti' şeklinde ifade ediyor. Yani Nebî ve Resul kavramlarını Kur'an bağlamına uygun biçimde kullanıyor. Bu iki kelimeyi asla rastgele kullanmıyor. Bazı cümlelerinde de 'Muhammed (a.s.l.a.m.)' ifadesini kullanıyor.²⁹ Ama bunları da -rastgele değil- bağlamına uygun biçimde kullanıyor.

Hasan el-Basrî'nin Nebî-Resul konusundaki bu yaklaşımı Kur'an ile mutabıktır. Dolayısıyla bu konudaki bizim tezlerimizle de mutabıktır. Çünkü biz de farkındalığı Kur'an'dan elde ettik. Bu farkındalığın Hasan el-Basrî'de de var olması bizim için büyük bir mutluluk

kaynağıdır. Çünkü bu durum Nebî-Resul konusundaki tezlerimiz nedeniyle sıklıkla karşılaştığımız 'madem Kur'an'da bu şekilde bir Nebî-Resul farkı vardı, neden bunu daha önce kimse fark edemedi? 14 asırdır kimse göremedi de bir siz mi gördünüz/bildiniz?' şeklindeki soruları anlamsız kılmakta ve bu soruları kendiliğinden cevaplamaktadır. Bize göre bu fark sadece Hasan el-Basrî tarafından değil vahyin inşa ettiği tüm öncü isimler tarafından görülmüş ve Kur'an'daki bu Nebî-Resul farkı ilk dönemdeki eserlere aktarılmıştı. Ama biz bu eserleri günümüze intikal edemedikleri için göremedik. Çünkü bu eserler muhtelif hadiseler nedeniyle hicri 1. Asırdan itibaren (4. Asra kadar) sistematik olarak imha edildiler. Dolayısıyla Kur'an'daki Nebî-Resul farkını yok eden/örtten eserler bize ulaştığı halde -Kader Risalesi gibi bazı istisnalar hariç- bu farkı gören eserler bize ulaşamadı.³⁰ Yoksa Kur'an'daki bu farkın daha önce görülememiş olması mümkün değildir. Hele de vahyin inşa ettiği akıllar tarafından Kur'an'daki bu açık tablonun görülememiş olması hiç mümkün değildir.

Neticede Hasan el-Basrî, Resulün sünneti derken Allah'ın Kitabını kast ediyor ve sünnete tabi olmayı da Allah'ın Kitabına dayanmak olarak niteliyordu. Ona göre sünnet (e tabi olmak), Allah'ın Kitabına dayanmak ve hatta Kitaptan başka bir delile dayanmamaktı. O, Nebi Resul farkına da vakıftı. Ve bu iki kelimeyi -bugün çoğu kimsenin yaptığı gibi- aksine- asla rast gele biçimde kullanmıyordu. Biz bu yaklaşımın sadece Hasan el-Basrî'ye özgü olmadığını, ilk asırlarda yaşayan yüzlerce âlim ve müfessirin böyle olduğunu düşünüyoruz. Onlar, "Resulullah'ın sünneti" ifadesi ile -Kitap haricinde bir şeyi değil- Resulün getirdiği Kitabî kuralları (Kitabı) kast ediyorlardı. Ve bunu eserlerine de yansıtmışlardı. Ama ne yazık ki onların bu eserleri imha edilirken süreç içinde bu sahipsiz sünnet anlayışları da tahrif edildi. Lakin hakikat er ya da geç ortaya çıkıyor/çıkacak.

27 Risale, s.4, satır 34,35

28 Risale, s.6, satır 35-s.7, satır 3

29 Risale, s.6, satır 1; "Münafıklar, kendilerinin sevdiği geçim bolluğu, beden sıhhati ve benzeri nimetler geldiğinde, "bu Allah'tandır" diyorlardı. Fakat başlarına geçim darlığı, hastalık veya servet ve evlatta azalma gibi musibetler geldiği zaman, "Bu Muhammed (a.s.l.a.m.) yüzünden geldi" diyorlardı. Yüce Allah da (onları red için) şöyle buyurdu: "De ki: Hepsi Allah'tan geldi." (Nisâ 4/78); yani hepsi Allah'ın filleridir."

30 Bkz; 9 numaralı dipnot